

BEKE IBOLYA

könyvtáros

Octavian Goga Megyei Könyvtár, Kolozsvár

ibolya.beke@bjc.ro

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
ÉS ELŐDEI TÖRTÉNETE
II. rész: A kolozsvári egyetem története az alapítástól
a szegedi újrakezdésig 1872–1921

Főszerk. Marjanucz László, Szerk. Antal Tamás–Vajda Tamás
Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2022, 786 oldal

Az 1581-ben alapított kolozsvári egyetem múltjának 1872-től 1921-ig terjedő időszakát, a Ferenc József Tudományegyetem történetét az alapítástól a szegedi újrakezdésig feldolgozó monográfia a Szegedi Tudományegyetem egyetemtörténeti sorozatának második kötete. (A 2011-ben megjelent első kötet a Szögi László – Varga Júlia szerzőpáros munkája: *A Szegedi Tudományegyetem és elődei története I. rész: A Báthory-egyetemtől a Kolozsvári Tudományegyetemig, 1581–1872.*)¹

Bár számos, a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem múltját bemutató tanulmány vagy könyv látott napvilágot, ez az első valóban monografikus igényű publikáció.

A korábbi tudományos munkákhoz képest az egyetemtörténeti kutatás a hivatal-történeti résszel, az egyetemi hallgatóság társadalmát, önszerveződését, valamint a város és egyetem kapcsolatát is átfogó tematikával, tanulmányokkal egészült ki. A kötet értékét növeli a gazdag képanyag (74 kép, válogatta Vajda Tamás), mellékletek (Rektorok és prorektorok jegyzéke, Kari dékánok jegyzéke, Díszdoktorok jegyzéke – Vajda Tamás munkája), képjegyzék és névmutató (Kámán-Gausz Ildikó és Vajda Tamás) is.

A monográfia szerkezetét Marjanucz László főszerkesztő irányításával Antal Tamás és Vajda Tamás szerkesztők készítették – az alapítástól és az egyetem kiépítésétől a négy

¹ Az 1581-ben Báthory István fejedelem által alapított kolozsvári jezsuita egyetem utódjának, szellemi örökösenek tekinti magát a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem és a Szegedi Tudományegyetem is. Marjanucz László főszerkesztő a monográfia bevezetőjében Szent-Györgyi Albertet, az egyetem egykori rektorát idézi: „Mi egy törzsnek vagyunk két hajtása.” (16. o.)

Beérkezett: 2023. 01. 05.

Közlésre elfogadva: 2023. 04. 15.

Copyright GERUNDIUM

kar történetén túl jutunk el az egyetemi élet részét képező egyetemi épületeket, diák-szervezeti életet, egyetem-város kapcsolatát feltáró tanulmányokig. Mindez a Szegedi Tudományegyetem és a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem közös egyetemtörténeti kutatásainak eredménye, a szerzőgárda 16 magyarországi és erdélyi (kolozsvári, marosvásárhelyi), szakmai reputációval rendelkező kutatóból áll.

A monográfia a Szegedi Tudományegyetem és a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem közös egyetemtörténeti kutatásainak eredménye, a szerzőgárda 16 magyarországi és erdélyi (kolozsvári, marosvásárhelyi), szakmai reputációval rendelkező kutatóból áll. Szerkesztét Marjanucz László főszerkesztő irányításával Antal Tamás és Vajda Tamás szerkesztők készítették – az alapítástól és az egyetem kiépítésétől a négy kar történetén túl jutunk el az egyetemi élet részét képező egyetemi épületeket, diák-szervezeti életet, egyetem-város kapcsolatát feltáró tanulmányokig.

Az alapítástól a névadásig című fejezetben Mariska Zoltán mutatja be az állami alapítás időnként akadozó folyamatát, az egyetem jogelődjeit², valamint az egyetemi struktúra és ügyvitel kialakulását. *Az egyetem foglalkoztatási rendszerei* című alfejezetben a szerző tisztázza a nyilvános rendes tanártól a szolgáláig, az egyes tisztségek jogköreit és meghatározását. *A tíz év gondoljai* című rész tárgyalja az egyetemi rendszerbe bekerült EME gyűjtemények³ és a Karolina Kórház⁴ viszonyát is, a szerzők pedig arra a „hamarosan igazi egyetemi problémává vált” kérdésre is választ keresnek, hogy a kinevezett tanárok miért „átmenetinek gondolták a kolozsvári professzorságukat” (46).

1872-ben, alapításakor, a Ferencz József Tudományegyetem mindössze két saját tulajdonú épülettel, a világháború végén pedig 38 többnyire új és néhány átalakított épülettel rendelkezett. Gaal György kolozsvári irodalomtörténész, helytörténész tanulmányában (*Telkek, épületek, építkezések – ahol az egyetemi munka folyt*) számba veszi azon épületeket, helyiségeket, melyekben az oktatás, kutatás 1872-ben „erős kompromisszumokkal” (51. o.) elindulhatott. Sorban bemutatja a főleg 1880–1902 közötti – de valójában 1917-ig elhúzódó – építkezéseket, melyek nemcsak az egyetemnek biztosítottak helyet, hanem máig meghatározták a város arculatát: a Vegytani Intézet, az anatómia és élettan épületei, majd a régi jezsuita épületek lebontásával az új, méltó főépület⁵, klinikák⁶, egyetemi könyvtár, Állattani Intézet, a Menza.

² Jogakadémia, valamint az Orvos-Sebészi Tanintézet.

³ Erdélyi Múzeum-Egyesület. 1859-ben alakult erdélyi magyar tudományos társaság, első elnöke Mikó Imre (1805–1876). Az elfogadott alapszabályzat értelmében az Egyesület célja: múzeum felállítása, a múzeumi anyag tudományos feldolgozása, valamint a tudományok magyar nyelven való művelése és terjesztése. A múzeum gyűjteményei: könyvtár, érem- és régiség-tár, természetrajzi gyűjtemények és füvészkert.

⁴ 1811-ben az erdélyi országgyűlés két kórház felállítását határozta el, a kolozsvári 1820-ban felveszi Karolina császárné nevét.

⁵ A neoreneszánsz stílusú főépület felavatása 1902. október 13-án, a Mátyás-szobor leleplezésével (okt. 12.) egy időben történt.

⁶ A több mint 700 ágyas klinikai telep a korabeli Magyarország második legnagyobb központja. Hatalmas fejlesztés a városnak, ha arra gondolunk, hogy – amint Gaal György tanulmányából kitétnik – 1872-ben vízvezeték nélküli termekben körülbelül 150 ágy állt (a legszegényebb betegek)

Az egyetemtörténeti kutatásban újdonságnak számító hivaltörténeti rész Mátyás Zoltán és Vajda Tamás munkája (*Rektorok, Rektori Hivatal*) jól dokumentált, konkrét példákat felvonultató tanulmány, foglalkozik a rektor, a prorektor és Egyetemi Tanács (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által) korlátozott, valamint a Rektori Hivatal jogkörével, a rektorválasztás gyakorlatával. A monográfia mellékletét *képező Rektorok és prorektorok jegyzéke, Kari dékánok jegyzéke, Díszdoktorok jegyzéke* szintén Vajda Tamás munkája.

Szerkezetileg a monográfiában a következő nagy egység a négy kar történetét feldolgozó tanulmányokat tartalmazza:

A *Jog- és Államtudományi Kar* fejezetben az Antal Tamás – Balogh Elemér szerzőpáros a fakultás történetét a kar 41 professzorának szakmai érdeklődése és az általuk oktatott tárgyak köré építi fel. A magyarországi jogászképzés tanulmányi és vizsgarendje, illetve a Kolozsváron tanított anyag, tanórák száma és vizsgáztatás gyakorlata mellett kitérnek olyan érdekes kérdésekre is, mint a tandíjak alóli mentesítés vagy a nők egyetemi tanulmányokra való beiratkozása (a Jogi Kar esetében például csak 1912-től és kizárólag az államszámviteltani előadásokra).

Az *Orvostudományi Kar* tanszéktörténeti fejezetet Mariska Zoltán jegyzi. A szerző bemutatja a kar szakágait és azon professzorokat (összesen 43 életrajz), akik 1872–1921 között képviselték az egyes tanszékeket: a kinevezésig vezető szakmai utak és a kinevezések részleteit (befoglalva származást és családi hátteret), az adott professzor egyetemen töltött éveit, szerepvállalását, illetve betekintést nyújt későbbi szakmai pályafutásába is. Ugyanakkor számba veszi az egyetem 43 magántanárát (tanársegéd vagy adjunktus beosztásban).

A gyógyszerészképzés történetét Péter H. Mária alapos, levéltári és szakirodalmi forrásokra támaszkodó munkájából ismerhetjük meg. A szerző a karközi jellegű (orvosi, valamint a természettudományi) kolozsvári gyógyszerészképzés vizsgálatát a gyógyszerészek képzésére vonatkozó jogszabályok összefüggésében valósítja meg. Az egyes tantárgyak és gyógyszerészeti tárgyakat oktató tanárok számbavételén túl elemzi a gyógyszerészhallgatók számának alakulását, származási helyét, az erdélyi és női hallgatók arányát, valamint az 1872–1919 között 66 gyógyszerészdoktori fokozatot elérők adatait is.

A *Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar* egyike volt az alapításkor létrehozott négy karnak. A karon létrejött valamennyi tanszék történetét jeleníti meg Toth Szilárd 41 rendes tanár életpályája által – a professzorok tanulmányai, irodalmi munkássága, tudományos tevékenysége mellett a szerző figyelmet szentel annak, ahogyan egyes professzorok bevonták hallgatóikat a kutatásba és elindították őket a tudományos pályán, valamint a professzorok kolozsvári társadalmi, gazdasági, politikai tevékenységének is.

A *Matematika- és Természettudományi Kar* (Hannus István – Wanek Ferenc – Erdélyi László) fejezet a megalakulás és kiépülés folyamatát (Magyarországon először itt,

rendelkezés(é)re, a körülmények miatt a sebészeti beavatkozásokat is a fertőzésveszély miatt lehetőleg a beteg lakásán végezték.

Kolozsváron létesült külön karként), a tanszékek leírását, másrészt pedig a 30 professzor szakmai életútját, többek új utakat nyitó munkásságát, valamint a kísérletes tantervek intézeteinek⁷ fejlődését mutatja be.

Az egyetem diáksága részben a szerző, Karády Viktor, az egyetem kolozsvári elhelyezésének politikai motivációit elemzi a helyi társadalom-, intézmény- és művelődéstörténelmi körülmények számbavételével. A második fejezetben a kolozsvári diákság kollektív profiljának felvázolása a hallgatók felekezeti hovatartozása, etnikai és regionális háttere, a szülők foglalkozási-vagyoni státusa, valamint tanulmányi körülményeinek vizsgálatán alapszik, megjelennek benne az országos és helyi sajátosságok.

A diákszámra, a felsőoktatási helyekre vonatkozó opciók elemzésével a tanulmány rámutat arra, hogy hogyan nőtt a kolozsvári egyetem karainak jelentősége a magyar elitképzés rendszerében.

A tanárvizsgáló bizottság a kolozsvári egyetemen 1918-ig mintegy kétezer középiskolai tanár alap-, szak- és pedagógiai vizsgáit szervezte meg. Vajda Tamás a tanári pályára való előkészítést *A tanárképzés és a gyakorlóiskola története* fejezetben mutatja be, a kolozsvári tanárképző intézet szervezeti felépítését,⁸ költségvetését, valamint hallgatóságának szakirány szerinti, felekezeti, területi származási és etnikai megoszlását a budapesti egyetem statisztikájával vetve össze. A tanulmány kitér az Országos Középiskolai Tanáregyesület kolozsvári körére, hisz gyakorló középiskola hiányában a pályakezdő tanárok szakmai fejlesztésében kiemelkedő szerep hárult rá.

Az egyetemtörténeti kutatásokban eddig kevés figyelmet kapott a *Diákegyesületek, diákjóléti intézmények a kolozsvári egyetemen* tematika, ezért, az önművelődés és érdekképviselet eszközeinek bemutatása jelen monográfiában valóban hiánypótlónak mondható. Ebben a fejezetben a szerző, Osváth Zsolt, ismerteti a karokon felül álló Kolozsvári Tudományegyetemi Kör tevékenységét (a kör által kiadott évkönyveket is feldolgozva a kutatás során), a különféle hallgatói szakegyleteket és segélytársulásokat, és nagy teret szentel a diákkiadványok bemutatásának is. A diákkori-egyleti működés számbavétele után a diákvezetők és lapszerkesztők későbbi életútjával, pályájának alakulásával domborodik ki a diákegyesületek emberformáló szerepe.

A második magyarországi egyetem helyének kiválasztásában az Erdélyi Múzeum-Egyesület kolozsvári gyűjteményei jelentették a döntő érvet. Az EME és a Vallás- és Közoktatási Minisztérium között 1872-ben létrejött szerződés szerint az ekkor induló kolozsvári egyetem az egyesület más gyűjteményei mellett (természettudományi gyűjtemények, érem- és régiségtár) a könyvtárat is használhatta. *A kolozsvári egyetemi könyvtár történetét*, valamint *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a kolozsvári egyetem kapcsolatát* (gyűjtemények elhelyezése, gyarapítása, személyzeti kérdések) Sipos Gábor kolozsvári történész, az EME alelnöke mutatja be.

⁷ Növénytani Intézet és Botanikus Kert, Vegytani Intézet, Állattani és Összehasonlító Bonctani Intézet, Ásvány- és Földtani Intézet, Természettani Intézet, valamint a Csillagászati Intézet.

⁸ Kezdetben három csoport működött: klasszika–filológiai, történelem–földrajzi, mennyiségtan–természettani, 1874-től ábrázoló mértan is.

Az egyetemnek és az egyetemi tanároknak Kolozsvár infrastrukturális fejlődésben és a közélet alakulásában betöltött szerepét vizsgálja Toth Szilárd *Az egyetem, a város és Erdély kapcsolata* című fejezetben. A város szempontjából meghatározó az egyetemi tanárok gazdasági és politikai szerepvállalása: az egyetemi tanárok jelentős hányadát képviselték a városvezetésnek, de ott voltak a különböző bankok, vállalatok vezetőtanácsában is. Külön érdekesség az az alfejezet, amelyben levéltári és sajtóforrások, valamint naplóbejegyzések alapján az első világháborúnak a városra és az egyetem működésére gyakorolt hatását vizsgálja: élelmezési problémák, infláció, a román betörés elől a városba érkező menekültáradat, hallgatók bevonulása, sebesült katonák ellátása az egyetemi kórházakban, embertelen körülmények között folyó oktatás, de kitér a háborús kontextus pozitív hozadékaira is, mint a női hallgatók számának rohamos növekedése vagy a sajtó és szolgáltatási szektor felvirágzása a városban.

A monográfiát a *Kolozsvári végjáték, Szegedre kerülés* (Vekov Károly–Vincze Gábor) nagyrészt publikálatlan forrásanyagokra, korabeli beszámolókra és visszaemlékezésekre épülő fejezet zárja. A Ferenc József Tudományegyetem kolozsvári történetének utolsó felvonása 1918. december 24-én a román hadsereg kolozsvári bevonulásával kezdődött. A szerzők számba veszik az egyetem „szimbolikus” erőszakkal történő átvételét a román állam által 1919 májusában, ezt követően egyes tanárok, egyetemi alkalmazottak kiutasítását az országból, valamint az intézmény „átmentésének” sikertelen kísérletét Kolozsváron. A folytonosság fenntartását szolgáló másfél budai év után, 1921 októberében az épülethiány dacára is, alapjában a korábbi tanszéki szerkezettel, a Ferenc József Tudományegyetem megnyitotta kapuit Szegeden.

A tanulmányokat Marjanucz László főszerkesztő bevezetője, utószava és Blazovich László, az SZTE Egyetemtörténeti Bizottság elnökének román és angol nyelvű rezüméje foglalja keretbe.

Az igényes szakmaisággal megírt monográfia méltó emléket állít a Ferenc József Tudományegyetem kiváló intézményépítő professzorainak és egykori diáktársadalmának, szeretettel ajánljuk a kolozsvári és a szegedi egyetem vagy a város és története iránt érdeklődő olvasók figyelmébe.